SKIFTNYCKELN

Hade J. P. Johansson Sällskapet fått sin vilja fram skulle skiftnyckeln ha prytt den nya 200-kronorssedeln från och med 2014. Skiftnyckeln fick den här gången lämna plats åt regissören Ingmar Bergman men förblir ändå en av de mest framgångsrika svenska uppfinningarna någonsin. Den har nu funnits i nästan 120 år och har inte förändrats särskilt mycket. När skiftnyckeln patenterades 1892 sågs den av många som framtidens verktyg. Ingenjören och äventyraren S. A. Andrée hade till exempel med sig en skiftnyckel på sin misslyckade expedition när han försökte nå Nordpolen med en luftballong. Att resan slutade i katastrof ska inte ha varit skiftnyckelns fel, den var specialtillverkad i mässing för att inte störa kompassen.

Skiftnyckeln i sig var i slutet av 1800-talet inte någon nyhet. Industrialismen hade tagit fart och allt fler maskiner och mekaniska verktyg såg dagens ljus. Muttrar och skruvar fanns i alla möjliga storlekar och krävde olika skiftnycklar. Britten Joseph Stubs tog ett av de första patenten på en justerbar skiftnyckel redan 1840.

Uppfinnaren Johan Petter Johansson var en torparson från Västergötland som tog en mängd patent under sitt långa liv. På hans företag, Enköpings Mekaniska Verkstad, var man tvungen att använda många olika skiftnycklar. Johansson tyckte det var opraktiskt. Borde man inte kunna ha ett verktyg som passade alla skruvar, en ställbar skiftnyckel? Johanssons första skiftnyckel från 1891 hade två rörliga käftar. Ett år senare patenterade han en förbättrad variant, med bara en rörlig käft. Idén var väldigt enkel, men konstruktionen helt ny. Med hjälp av en ställskruv kunde den rörliga käften skjutas intill eller ifrån den fasta käften, som i sin tur var bunden till skaftet. Dessutom hade den fasta käften en ränna som gjorde att den rörliga delen kunde skruvas tätt intill den fasta käften.

J. P. Johansson började samarbeta med entreprenören Berndt August Hjort och tillsammans banade de vägen för skiftnyckelns segertåg över världen. 1892 tillverkade Enköpings Mekaniska Verkstad 300 skiftnycklar. Efter tio år var man uppe i 4 000 skiftnycklar per år. Så småningom valde J. P. Johansson att dra sig tillbaka och Berndt August Hjort tog över tillverkningen av skiftnycklar. Enköpings Mekaniska Verkstad bytte namn till Bahco, ett internationellt företag som fram till 1998 hunnit tillverka över 100 miljoner skiftnycklar. 1999 tog amerikanska Snap-on över Bahco och 2005 gick företaget ihop med Herramientas Eurotools S.A. Året efter lade man ner Bahcos fabrik i Enköping och numera tillverkas Bahcos berömda skiftnycklar i Spanien, medan delar till de största skiftnycklarna smids i Argentina.

Om vi jämför dagens skiftnyckel med J. P. Johanssons original så är grundkonstruktionen densamma och den görs fortfarande i stål. Det är bara några detaljer som skiljer dem åt, till exempel en måttskala på käftarna och ett ergonomiskt handtag i plast som finns på vissa modeller.

Skiftnyckeln kallas för »svenskøgle» i Danmark och »sjvedik» (lille svensken) i Ryssland. Den är ett vardagligt, men oumbärligt verktyg. Tekniska museet har en stor samling skiftnycklar. Skiftnycklarna på bilden ligger dock inte i något magasin, utan används dagligen i arbetet på museet.

